

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	19.02.2019
Received / Makale Geliş	30.11.2018	Published / Yayınlanma	20.02.2019

KRALLARIN HAZİNELERİNE ADANMIŞ BİR HAYAT: CEMİL MERİÇ **A LIFE DEVOTED TO KINGS' TREASURIES: CEMİL MERİÇ**

Doç. Dr. Ertan ENGİN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-8249-1004

ÖZET

Cemil Meriç, Cumhuriyet Türkiye'sinin aydınları arasında birçok nedenle nevi şahsına münhasır bir düşündürüdür. O, Arapça ve Farsçadan cömertçe beslenen ve okuyucusunu hemen etkisi altına alan diliyle, bütün hayatını 'düşünce'ye adanmasıyla ve toplumsal yahut kültürel konularda bir tarafı mahkûm veya beraat ettirmek yerine anlamayı öncelikle, ne halefi ne de selefi olarak örneği kolayca gösterilemeyecek rafine bir entelektüeldi. Aynı zamanda kendini belli bir ideolojiye/dünya görüşüne angaje etmenin konformizmine tenezzül etmeyişiyle yalnızlaş(tırıl)mış ve böylece, yaşarken angaje olmamanın bedelini de ödemişti. Yine bu hususun bir göstergesi olarak onun yazılarında çoğu zaman, hakikati bulmuş ve izah etmişlik görülmez. O, 'arayan'dır. Göz kamaştırıcı entelektüel mesaisiyle irdelediği isimler, kavramlar ve konular hakkında yazarken gayesi halka vergi vermek değil, doğruyu bulmak/tespit etmektir. Bu nedenledir ki farklı ve hatta bazen birbirlerine zıt ideolojilere münhasır isimleri aynı anda olumladığı, onlara saygı duyduğu görülür. Bu bir çelişki değil, entelektüel terbiyenin yansıması olarak, hakkını verme tavrıdır.

Bu yazıda esasen yukarıda belirtilenler çerçevesinde ve bize göre Cemil Meriç'i farklı hatta eşi az bulunur kılan bazı entelektüel tutumlarına ve bunların altında yatan öğelere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, aydın/entelektüel, bağlanma (angajman)

ABSTRACT

Cemil Meriç was a very special thinker among the Turkey's Republican Era intellectuals. His literary style which fed by Arabic and Persian, had a powerful impact on any readers. He devoted himself to intellectual life and he always chose to understand, not to condemn or acquit. He kept away from ideologies, because of this he had not much followers. He never gave up on searching the truth and therefore did not become a public intellectual. He was a real searcher. Because of this, he wrote Saint-Simon, Marx or Dündar Taşer, Said Nursi up. For him this was not bizarre on the contrary, an intellectual task.

In this paper, we tried to exposure what reasons makes him a special maybe unique thinker among contemporary Turkish intellectuals and again we tried to analyse his some intellectual attitudes.

Key Words: Cemil Meriç, intellectual/enlightened, commitment.

1. GİRİŞ

Cemil Meriç'in, tarihteki kimi dehâlar için kullandığı "münzevi yıldız" şeklindeki niteleme, Cumhuriyet dönemi kültür ortamı ve entelektüelleri düşünüldüğünde bizzat Meriç'e de mükemmelen uyar. Onun, kendi semâsında münzevi bir yıldız olmasının birkaç sebebi vardır. Bunlardan biri, Cumhuriyet dönemi dikkate alındığında, meseleleri derin kavrayışı ve ona paralel, okuyucuyu her kelimesiyle düşündüren çarpıcı izah tarzıdır. Bir diğeri ise ihanet etmeyen bir aydın oluşudur.¹ Bu anlamda hiçbir zaman, önce kitlenin karşısına bir hatip olarak çıkma cüretini gösterip sonra dünyayı ve şeyleri vülgarizasyonla yığınların seviyesine inerek onlarda sözlerinin yansımalarını görme hazzına yenik düşmemiştir. Bu bakımdan diyebiliriz ki Cemil Meriç, okuyucusunu sokağa dökmez. Necip Fazıl hatta bir yerde Nurettin Topçu dahi okuyucusunun sinir uçlarıyla oynayabilir. Ancak Meriç'te böyle bir şey yoktur. Çünkü onun için öncelik, dünyayı değiştirmek değil, onu anlamaktır. Onun farkı da böylece hemen kendini belli eder. Değiştiriciler/müdahaleciler, hemen tasnif edilebilir ve bir kategoriye dâhil edilebilirler. Oysa anlamayı

¹ Bununla kastettiğimiz, Bendacı anlamda 'ihanet'tir. Benda'nın dünyaca ünlü kitabı ve aydın ihaneti konusunda bkz.: Julien Benda, *Aydınların İhaneti* (çev.: Cem Soydemir), Doğu Batı yay., 2006.

önceleyenleri bir yere / sınıfa / gruba / sosyolojik cemaate eklemek, çoğu zaman mümkün / kolay değildir.

Üçüncü özelliği olarak da ‘arayan’ bir aydın oluşunu zikredebiliriz. Doğrusu, aydın da zaten öncelikle ‘arayan’dır. Onun, birbirlerine zıt (gibi görünen) düşüncüler için çeşitli yerlerdeki övgülerinin altında yatan düşündürücü gerçek de budur. Ülkemizde, okuyan insanların yirmi beş yaşına gelmeden dünyayı anladığı ve memleketine dair kültürel dilemmaları çözdüğü, yaşça olgun aydınlarda daima kendileri gibi düşünenlerle oturup kalkma alışkanlığının ürkütücü yaygınlığı dikkate alındığında Meriç’in yalnızlığı daha da büyür. Sosyalist yahut İslamcı, materyalist yahut iflah olmaz Batıcı ya da Osmanlıcı, anarşist yahut septik; Meriç, toplumun ve düşüncenin her kesiminden insanla diyaloga açıktır. Sadece açık değildir bunu arar, bunun peşindedir. Bu bakımdan eşi benzeri nevâdir bir aydındır. Aradığı, peşinde olduğu bu diyalog ve müsademe-i efkâr ortamı yerine kendisini inkisâr-ı hayâle uğratan kısır tartışma ve dalaşma cereyanlarından uzak olmuş, bu nedenle de gerçek bir münzevi olarak kalmıştır. Yaptığı eşi benzeri az bulunur güzellikteki tercümesini sansürleme cür’eti gösteren yayınevleri, bir cümlesi nedeniyle kendisini tekfir edenler, vokabülerindeki Arapça ve Farsçadan gelme kelimeleri yadırgayanlar karşısında inziva ve “inzivan merâreti” mukadderdi.

Dördüncü husus, Meriç’i okuyan istisnasız hemen herkesi ilk anda çarpan, büyüleyen üslûbudur. İtiraf etmeli/ne yazık ki bu, günümüzde biraz onun aleyhine işlemekte yahut hiç istemeyeceği biçimde gündemde kalmasını sağlamaktadır. İçinden çıkılması çok güç konuları tahlil ederken dilimizin yüzünü ağartan üslûbunun arkasındaki birikimi hazmetmekten uzak kitlenin onun içinden aforizmik bazı cümleleri seçerek mottolaştırması Meriç’i twitter entelektüelleri derekesine çekmektedir. Oysa düşünmek için durmanın zorunlu olduğunu kavrayamayan zihinleri hazımsız kitleyle anlaşamayacak aydınlarımız arasında ilk sıralarda yer alacak isim, yedi yılını Hind’i anlamaya adanmış Cemil Meriç’tir.² Dolayısıyla, aslında bugün çoğu yerde C. Meriç’ten alıntı yapılsa da, onun aydın ahlakına ters biçimde bu alıntılar, birer entelektüel tokat/kırbaç/mermi olarak kullanılıyor. Birilerini susturmak, ağzının payını vermek için..

Cemil Meriç’in çok dikkate değer ve belki de üzerinde çok az durulan özelliği de universal bir bakış/zihin sahibi olmasıdır.³ “İnsanlık, büyük bir aile”⁴; onun düşüncesini çatan temel olgulardandır. Hatay’da, bilincinin şekillenmeye başladığı erken dönemlerdeki kozmopolit ortam bunu açıklamak için önemli ama yetersiz bir olgudur. Bizce esas muharrik öge, Meriç’in entelektüel ufkundadır. Dinmek bilmez okuma iştahının doğurduğu bu ufukla bugün bildiğimiz kişi olmuştur. Biz bu hususu çok önemsiyor ve üzerinde durulması gerektiğine inanıyoruz. *Bu Ülke*’yi yazması, bu ülkenin sorunlarına her kitabında genişçe yer ayırması, belirttiğimiz bu önemli gerçeğin göz ardı edilmesine neden olmuştur çoğu kez. Bu, Batı kültür tarihinde bile az sayıda -örneğin Goethe ve Borges’te- görebileceğimiz bir yaklaşımdır. İslam tarihinde ise Endülüs Emevileri ilk aklımıza gelenlerden.. Dolayısıyla Hasan Âli Yücel gibi bürokrat ve Sabahattin Eyuboğlu gibi aydınların ideallerini yaşayan az sayıda çağdaş düşünürlerden biriydi Meriç. O, Greko-Romen dünyanın filozofları ve edebiyatçılarıyla, tıpkı divan edebiyatının büyük şairleriyle yaptığı gibi yazılarında diyaloga giriyor ve her iki dünyanın mahsullerinden zevk alıyordu. Çünkü buna imkân verecek bir kültürü/birikimi vardı. Ama daha da önemlisi, bunu mümkün/doğal gören bir kafası vardı. Sözün ve düşüncenin mülkünü fethetmek için gösterdiği göz kamaştırıcı erüdisyon, önüne çıkan her kıymetli parçayı temellük konusunda zaten ona bu hakkı veriyordu. Kitapların -Cemil Meriç’in çok sevdiği bir metindeki ifadeyle-, kralların hazinelerinin arasında geçen ömrü ona hangi parçanın ne kadar değerli olduğunu anlama konusunda kolay kolay yanılmayan bir meleke kazandırmıştı.

Cemil Meriç gerçek bir düşünce adamıydı. Kitlelerin bazen pek şuurlu olmadan bazen de peşin hükümlerini şuur sanarak dalgalandığı dönemlerde o, kütüphanesine dönüp aydınlanmayı ve

² Bize kalırsa bu durum Şerif Mardin’in vefâtı üzerine kaleme aldığı yazıda Şükrü Hanoğlu’nun tespitindeki “derinlik”in faturasını ödemektir bir bakıma. Bir ömür her birisi bilim dünyasına ciddi katkılar yapmış eserleri yerine “mahalle baskı”nın mucidi olarak bilinen/hatırlanan Şerif Mardin gibi, C. Meriç de birkaç aforizmik cümleyle hatırlanır. Hanoğlu’nun 17. 9. 2017 tarihli yazısı için bkz.: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/09/17/derinlikin-faturasini-odemek-serif-mardin>

(Erişim tarihi: 28.7.2018)

³ Bahsettiğimiz universal bakışın/zihnin ne olduğunu tam olarak açıklayan bir cümle alıntılalım: “Yetiştirdiğimiz ortamın, sahip olduğumuz dinin ve milliyetin sağladığı, çoğunlukla da başkalarının gerçekliğini görmemizi engelleyen birer perde işlevi gören, ucuz kesinliklerin ötesine geçebilme riskini göze alabilmek demektir evrensellik.” Edward Said, *Entelektüel* (çev.: Tuncay Birkan), Ayrıntı yay., 2004, 2. bs., s. 13.

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=JlmcYek722M>. Burada Meriç, bu cümleyi bizzat kendisi kullanıyor. (Erişim tarihi: 28.7.2018)

aydınlatmayı seçmişti. Bu tavrıyla esasen, “Benim yurdum bu dünya değildir!” demiş oluyordu (Benda, 2006: 38). *Hisar* dergisinde yazılarının yayımlandığı köşesinin adının “Fildişi Kuleden”⁵ olduğunu unutmamalıyım. Demokrasiden önce demopediyi şart koşmasının altında da bu yatar. Peki, Meriç (toplumsal) devrime inanmıyor muydu? Bize kalırsa o da Elisée Reclus gibi, (toplumsal) evrim olmadan devrim olmayacağını yahut evrim olmadan gerçekleşen devrimin kalıcı etkiler bırakamayacağını düşünüyordu.⁶

Buraya kadar söylediklerimiz Meriç’in yaşarken, entelektüel sürgün oluşunu da açıklamak için yeterlidir. Kendi anlattığı, Konya yolculuğunda yanına yaklaşan birisinin “sen bizden değilsin” demesinden ibaret ünlü anekdot da bu bağlamda okunabilir.⁷ Marx’ı, Saint-Simon’u olumladığında yanına yaklaşır gibi olanlar, Said Nursi’yi övdüğünde uzaklaşacaktı yahut tam tersi. Buna bir de Öz-Türkçe salgınının hemen herkesi yakaladığı dönemlerde, bir virtüöz gibi kullandığı ata yadigarı emperyal lisan da eklenince Edward Said’in, entelektüel için koyutladığı üç vasfı da anmak artık kaçınılmazdır; sürgün, marjinal, yabancı. Burada belki de üzerinde durulması gereken bir husus, dili bu kadar etkileyici ve güzel kullanan bir aydının, kendi döneminde neden diğer aydınlar gibi el üstünde tutulmadığı, onore edilmediğidir. Bunun nedeni yukarıda belirtilenlerden çıkarsanabileceği gibi, yine Cemil Meriç’in her konuya/kişiyeye/kavrama kompleksiz, peşin hükümsüz ve yargılamaktan çok anlamayı önceleyen aydın tavrında bulunabilir. Bu tavrın kültür tarihimizde örneği az görülen bir yansıması da açık yürekliliktir. Evleneceği kişiyeye, Fevziye Hanım’a, geçmişinde neler yaptığını anlatan bu adam, aynı açık yüreklilikle de üzerinde yazacağı her konu ve kavramın soy ağacını çıkarmaktan, mâzisinde derinleşmekten üşenmiyordu. Bu açık yüreklilik, onun devrinde ve günümüzde, popüler olan her konuda konuşan/yazan; yazdığı/konuştugu meseleyi çözdüğünü sanan; sosyalizm, anarşizm gibi pek çok maksimal konu ve kavramı tahlille anlamak yerine mahkûm yahut beraat ettirmeyi seçen, ilk taşı atmaya halkla beraber giden aydınlarımızda pek az bulunur bir hassadır.

Son olarak Cemil Meriç’in aydınlarımız arasında özgün bir yeri olduğunun bir başka kanıtından bahsetmek istiyoruz. Bu, esasen nitelik olarak Meriç külliyyatında çokça karşımıza çıkan bir duruşun ve söylemin göstergesidir. Bahsimize konu olan, iki adet çok kısa metindir. Bunlar, “Bir Tartışma Vesilesiyle” ve hemen arkasından gelen “İki Düşman Kardeş”tir.⁸ Burada onun bir aydın olarak soğukkanlı ve sağlıklı düşünme, muhakeme etme becerilerinin tipik bir örneğini görürüz. Tevfik Fikret-Mehmet Âkif ve her ikisinin taraftarları/sevenleri arasındaki tartışmalara dair bu metinlerde Meriç’in “horoz dövüşüne bayılan” ve “insanları kaypak klişelere hapseden” kitle ve kitle aydınlarının tamamen dışında durduğu ortadadır. Bu bakımdan Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif’i anlattığı ikinci metnin başlığı çok anlamlıdır; düşman olsalar da bu şairler esasen kardeşler. Meriç ayrıntıya girmez ama bu iki şairin kardeş sayılması için birçok sebep vardır ve her nedense bunlar, hemen daima göz ardı edilir; sadece üzerinde yazdıkları konular/meseleler dahi bu açıdan çok sayıda veri sunar. Meriç, bunların düşman olduklarını inkâr etme naifliğine düşmez ama arada kutsal olana karşı tavrı hususu olmasa her ikisinin birbirlerine fazlasıyla benzediğine dikkatimizi çekmek için “kardeş” kelimesini kullanır. Böylece, yine yukarıda belirtildiği gibi, bir tarafı mahkûm yahut beraat ettirmeyi değil, her iki tarafın da kıymetini takdir etmeyi seçer. Zira her ikisi de kıymetlidir, özellikle şair olarak ve her ikisinin de Türk edebiyat tarihinde kendilerine has bir köşeleri vardır/olacaktır. Bu iki önemli metinde bize Meriç iki önemli ders de verir. İlki, “mâziyi değerlendirirken günümüzün politika çamuruna bulanmamak hem şuurumuz, hem haysiyetimiz için en selâmetli yoldur.” Diğeri ise, kendi döneminde İslâm’ın sesi olan ve bir yazısında Fikret’i tekfîr eden Babanzâde Naim’in şahsında tüm aydınlaradır: “Kanaatlerine gönülden katılsak da, bu davranışı ciddi bir münevvere yakıştıramıyoruz. Bir Müslüman âlimi, avam-ı nas gibi davranamaz ve davranmamalıdır.” Özellikle ikinci cümledeki ince ve ince olduğu kadar çarpıcı gerçek, Meriç’in farkını da gözler önüne serer. Aydın-kitle bütünleşmesi/özdeşleşmesinin hep arzulana ve olumlana geldiği ülkemizde, bunun yer yer yan etkilerinin de olabileceği bu cümlelerde kendini gösterir. Aydın, çoğu kez kitle refleksleriyle harekete geçmesi/hüküm vermesi, baltasını taşa vurma ihtimalini de artıracaktır. Dahası da vardır ve bu, ‘kitle refleksleri’dir. Kitle, refleksleri ile hemen hüküm vermeye

⁵ Fildişi Kule’yi “miskinler tekkesi” olarak nitelediği yerde dahi hemen arkasından “Ama her mücahit o tekkede silah kuşanır.” da diyecektir. *Bu Ülke*, İletişim yay., 2016, 49. bs., s. 278.

⁶ E. Reclus’nün düşünceleri için iyi bir kaynak olarak şu esere bakılabilir: J. Clark-C. Martin, *Anarşi, Coğrafya, Modernite Elisée Reclus’nün Seçilmiş Yazıları* (çev.: O. Yener-M. Devres), Can yay., 2016.

⁷ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim yay., 2013, 23. bs., s. 282.

⁸ Bu metinler için bkz.: Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim yay., 2013, 263-272.

teşne iken aydın da bu değirmene su taşırsa ilâhi bir ders olan “Hüküm, Allah’ındır.” sözünün hükmü kalmaz.

Cemil Meriç’in kısaca değindiğimiz bu iki dersi üzerinde ne kadar durulsa azdır. Çünkü öyle sanıyoruz ki dün de bugün de bu iki dersin özünü idrâk etmiş ve yazılarını-konuşmalarını bu çerçevede devam ettirmiş aydınımızın eksikliğini çekmektedir kültür dünyamız.

Aydın; kendisini ayakta dinleyen mezar taşlarına şiir okumaktan, verdiği vaazı karşısında perestişle ürperen çöl kumlarından⁹ duyduğu hazdan daha fazlasına göz dikmeyi/gönül indirmeyi düşünmediği zaman Meriç’in önümüze koyduğu ve alınması toplumsal açıdan hayatî ama acı dersi de öğrenmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Benda, Julien. (2006). *Aydınların İhaneti* (çev.: Cem Soydemir), İstanbul: Doğu Batı yay.

Clark, J. - Martin, C. (2016). *Anarşi, Coğrafya, Modernite Elisée Reclus’nün Seçilmiş Yazıları* (çev.: O. Yener-M. Devres), İstanbul: Can yay.

Hanioğlu, Şükrü. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/09/17/derinlikin-faturasini-odemek-serif-mardin> (Erişim tarihi: 28.7.2018)

Meriç, Cemil. (2013). *Kültürden İrfana*, İstanbul: İletişim yay.

Meriç, Cemil. (2013). *Mağaradakiler*, İstanbul: İletişim yay.

Meriç, Cemil. (2016). *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim yay.

Said, Edward. (2004). *Entelektüel* (çev.: Tuncay Birkan), İstanbul: Ayrıntı yay.

⁹ “Mezar taşlarına şiir okumak, güzel; taşlar ayakta dinler sizi. Çölde vaaz etmek mutluluk! Kumlar perestişle ürperir.” *Bu Ülke*, İletişim yay., 2016, 49. bs., s. 291.